

Modernizációs törekvések a Székelyföldön, 1940–1944

Ismert, hogy a XIX. és XX. század fordulóján Magyarországon a modernizáció előrehaladásában az egyes régiók között számottevő fejlődésbeli különbségek mutatkoztak. Egy nemrég készült elemzés az 1910-es statisztikai adatok alapján elkülöníti az ország modernizációs zónáit és megállapítja, hogy a Székelyföld a magyarországi modernizáció általános szintjéhez képest elmaradott, tradicionális régió volt. Erdélyi viszonylatban is Kolozsvárhoz, Brassóhoz, Nagyszebenhez hasonló modernizációs góccok nélküli, fejletlen térségként jellemezhető.¹

A XX. század elején az elmaradott peremvidékek felemelésére a magyar állam segélyezési, támogatási akciókat indított (kárpátaljai hegyvidéki akció, székely akció). E kísérletek a társadalomszerkezeti sajátosságokból következően túlnyomóan agrárius jellegűek voltak.² 1903-tól a négy „ősi székely” megyében is (Maros-Torda, Csík, Udvarhely, Háromszék) kormányzati támogatással népsegítési akció bontakozott ki. A Földművelésügyi Minisztérium Marosvásárhely központtal székelyföldi kirendeltséget létesített.

A második bécsi döntés utáni hetekben gyorsan kiderült, hogy a modernizációs folyamat előrehaladásában a Székelyföld és a trianoni országrész között az első világháború végén létező fejlődésbeli különbségek nem csökkentek, sőt, korabeli közvélekedés szerint tovább növekedtek. Ezt a helyzetet a kortárs kutatók elsősorban a gazdasági mutatók, a gyáripár elterjedtsége, társadalomszerkezeti sajátosságok (pl. alkalmazottak száma) és a szociális alrendszerek összevetése alapján állapították meg.³

1940–1944 között az erdélyi területek és a trianoni Magyarország közötti fejlődésbeli különbségeket a kormányzatok változatos támogatási formákkal, segélyezésekkel igyekeztek kiegyenlíteni. Ezen akcióknak összességét modernizációs törekvésként értelmezzük és ebben az írásban arra teszünk kísérletet, hogy e folyamat konkrét formáinak/akcióinak rövid áttekintése után az érintett társadalmi szereplők viszonyulásait, a folyamatot kísérő ideológiákat elemezzük.

¹ Beluszky Pál: A modernizáció területi differenciái a századelő Magyarországon. In: „... Ahol a határ elválaszt” *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat-Várpalota, 2002. 9–30.

² Enesei Dörner Béla: *Székelyföldi esetek. Erdélyi gazdasági emlékek „Pátria” Irodalmi Vállalat és nyomdai R. T., Budapest, 1940. 1.*

³ A kolozsvári *Hitel* folyóiratban Vita Sándor, Parajdi Incze Lajos, Venczel József tollából megjelent tanulmányokra, cikkekre gondolunk.

Modernizáción az elmaradott országrész felemelésére kezdeményezett akciók összességéből álló komplex felzárkóztatási folyamatot értjük. A modernizációs kísérletek konkrét formáit jelen írás keretei között csak röviden tekintjük át. (E témakörből több közleményünk látott napvilágot⁴ és kéziratban lévő további rész tanulmányok közlését tervezzük.)

Az Erdélybe irányuló konkrét fejlesztési formák eldöntésénél és kivitelezésénél kormányzati szinten összetett szempontrendszer működött. Figyelembe vették az erdélyi szükségleteket, igényeket, alkalmazták a korábbi évtizedek magyarországi tapasztalatait, érvényesültek a centralizált, bürokratikus állam gazdaság- és társadalomszervező szempontjai a hadigazdálkodás körülményei között.

Közvetítő intézmények

A kormányzati segélyezések célterületeinek megállapítása, támogatási javaslatok felterjesztése a központi fórumokhoz, támogatások célba juttatása állami és társadalmi intézmények közvetítésével történt. A trianoni területen lévő gazdasági, szociálpolitikai, közigazgatási intézmények hatáskörének az erdélyi területekre való kiterjesztése mellett a fejlesztési akciók lebonyolításában az erdélyi társadalmi intézmények is részt vettek. A négy év alatt az erdélyi társadalmi intézmények fejlesztése, új intézmények létrehozása, az intézményekben dolgozók szakmai felkészültségének javítása is része volt a modernizációs törekvéseknek.

A támogatások célba juttatásának egyik formája a *közigazgatási intézményrendszer* területi szerveinek közvetítésével történt. Az integrációs törekvések egyik fő kivitelezője a vármegyék törvényhatósága volt. A költségvetési alapok célirányos szétosztásával a települések infrastrukturális fejlesztését, az elesett társadalmi csoportok szociális segélyezését és a kulturális jellegű tevékenységeket támogatták.

A kisvárosok, községek számára költségvetési alapokból fedezték a színházak, iskolák, napközi otthonok, kisdedovók, körorvosi lakások, egészségházak, népházak, járdák és közutak építési, javítási költségeit. A városokban már korábban létező tűzvédelmi eszközöket felújították, a nagyközségekben általánosították ezek beszerzését és tűzoltó szertárak építését. A községi távbeszélő állomások felszerelése szintén ezekben az években kezdődött.

Az állattenyésztés támogatására a törvényhatóság állattenyésztési alapot hozott létre, kedvezményes kamatozású, vagy kamatmentes kölcsönöket vett fel (majd ezek törlesztéséért – az elhúzódó törlesztések miatt – gyakran feliratokkal folyamodott a kormányzathoz). A vármegyei gazdasági egyesületeknek, a gazdasági felügyelő-

⁴ Oláh Sándor: Kormányzati fejlesztések a Székelyföldön, 1940–1944. In: „... Ahol a határ elválaszt” i. m. 378–396.; Uő.: Kedvezmények és konfliktusok kora. Gazdasági változások Csík vármegyében 1940–1944 között. *Limes*. Tudományos Szemle. Tatabánya, 2001. 3. sz. 89–104.; Uő.: Adalékok szociálpolitikai gyakorlatokhoz, 1940–1944. *Székelyföld* 2001. november V. évf. 11. sz. 106–118.; Uő.: Vidékfejlesztés Csík és Udvarhely megyékben 1940–1944 között. *Székelyföld* 2003. július. VII. évf. 95–111.

ségeknek, állattenyésztő egyesületeknek ugyancsak költségvetési alapokat utaltak ki gazdanapok, állat- és terménykiállítások szervezésére.

A törvényhatóság gondot fordított a művelődési egyesületek támogatására, egyházközségek segélyezésére, iskolán kívüli népművelési akciók támogatására, a nagyobb településeket bemutató idegenforgalmi prospektusok előállítási költségeire.

Az anyagi juttatásokon kívül az intézményfejlesztés része volt a közigazgatási képzés támogatása: például a törvényhatóság segélyezte a községi jegyzői, segédjegyzői tanfolyamok résztvevőit.

A közigazgatási intézményi munka korszerűsítését – és ezzel együtt az állam ellenőrző tevékenységének hatékonyabbá tételét – célozták a gazdasági tevékenységek irányítására, természeti erőforrások használatának szabályozására hozott szabályrendeletek. A községi előjáróságokat, közbirtokosságokat erdő-, legelő- és apaállat-tartási szabályrendeletek kidolgozására kötelezte a kormányzat, szorgalmazta az erdő- és legelőtársulatok megalakítását, az ugarrendszer felszámolását. A falusi társadalom gyakran ellenszegült az erőforrás-használat állami szabályozásának (például az erdőhasználatban az állami rendtartásnak).

A modernizációs törekvések kivitelezésében a kormányzat legfontosabb közvetítő intézménye az *Erdélyrészi Gazdasági Tanács* volt. Az intézmény 1940. szeptember 14-én Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezésére alakult meg Kolozsváron: „feladata, hogy a katonai hatóságokkal, valamint a gazdasági minisztériumokkal szemben, mint legális adatgyűjtő, javaslattevő és tanácsadó szerv működjék.”⁵ A miniszterelnök az 1941. évi költségvetés előterjesztésekor mondott beszédében az EGT létrehozásával kapcsolatban kiemelte: „Erdélyben olyan szervekre volt szükség és úgy kellett alakítani az ügyeket, hogy Erdély speciális érdekeit megóvjuk és istápoljuk [...] A legnagyobb súlyt vetettem arra, hogy az erdélyi intézmények folytassák munkásságukat. Igyekeztem azzal adni kifejezést az eddigi munka értékelésének, hogy elsősorban nekik adom az első szót és a dolgok vezetését [...] Így létesítettem az Erdélyi Gazdasági Tanácsot, amelybe mindezeket a gazdasági intézményeket összefoglaltam.”⁶ Az EMGE, az Erdélyrészi Hangya Szövetkezet és a kolozsvári „Szövettség” Gazdasági Hitelszövetkezetek Központja tartoztak az EGT közvetítői hatáskörébe. A kormányzat Erdély-politikájában a négy év alatt végig érvényben maradt a Teleki kezdeményezte vonulat, bár gazdasági szakemberek – a centralizált, bürokratikus állami gazdaságsszervezés hívei – azt gyakran bírálták.⁷

⁵ MOL Z. 12.32. 110. Az Erdélyrészi Gazdasági Tanács jkv. 1940. szept. 14.

⁶ Gyulay Tibor: Erdély ipara és kereskedelme. In: *Erdélyi Szemle* 1942. ápr. 4. sz.

⁷ A MNB egyik ellenőre erdélyi körútjáról készült jelentésében így összegezte véleményét a kormányzati támogatáspolitikáról: „Az Erdélyrészi Hangya egyébként elismerésre méltó működésével kapcsolatban önként merül fel a kérdés, hogy a kormányzat tulajdonképpen miért segíti elő és miért támogatja az erdélyi gazdasági élet szeparatiztikus törekvéseit. Például az Erdélyrészi Hangya, a Szövetség Gazdasági Hitelszövetkezetek Központja és az Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetkezete mind olyan szervezetek, amelyeknek funkcióit az anyaország régóta fennálló, begyakorlott és kitűnő szakemberekkel rendelkező

A földművelésügyi minisztériumnak⁸ külön erdélyi költségvetése volt. A minisztérium 1941 júniusában egy új állami intézményt hozott létre Erdélyben: az *FM Erdélyi Kirendeltségét*. A 3.910. sz. M. E. rendelet kimondta: „a visszacsatolt országrész mezőgazdaságának az ország mezőgazdaságába beillesztése és fejlesztése céljából, továbbá abból a célból, hogy a földművelésügy központi igazgatáskörében szükséges intézkedéseket az erdélyi országrész gazdasági viszonyainak közvetlen figyelembevétele alapján minél eredményesebben és minél gyorsabban lehessen megtenni, a földművelésügyi miniszter kirendeltséget létesít.”⁹

A kirendeltség ügykörébe „országmegvalósítási” és személyi ügyek tartoztak: szakoktatás; növényegészségügy; gazdasági felügyelői, szolgálati, állattenyésztési, tejgazdasági és társadalompolitikai ügyek; érdekképviselési, mezőgazdasági, termelési, közgazdasági, mezőrendőri, rét és legelőügyek. Kezdetben a kirendeltség földbirtok-politikai ügyeket is intézett, majd ezek ellátására 1942 májusában az FM felállította az *Erdélyi Földbirtokpolitikai Főosztályt*.¹⁰

Az ekkor közel 100 éves *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* a 8.400/1940. sz. M. E. rendelet alapján megbízást kapott tevékenysége további folytatására. „A kormány különösképpen pedig a földművelésügyi kormány az EMGE-t a visszacsatolt keleti vármegyék és Észak Erdély mezőgazdasági érdekképviselési szerveként tekintti”¹¹ – írta az EMGE folyóirata. Az Országos Mezőgazdasági Kamara működése a visszacsatolt területre nem terjedt ki. Helyette az EMGE az FM felügyelete alatt „köteles a működési területén észlelt és a mezőgazdasági termeléssel valamint a mezőgazdaság helyzetével összefüggő jelenségekről a földművelésügyi minisztert minden hónap 15 napjáig tájékoztatni”.¹² Az EMGE működési költségeit nagyrészt az FM fedezte. Az EMGE kezdeményezésére a falusi gazdakörök létszáma látványosan növekedett, ami kézenfekvő következménye volt annak a rendelkezésnek, hogy az állami támogatásokhoz csak a gazdakörök és a gazdaköri tagok juthatnak

hasonló szervezetei kitűnően elláthaták volna. Miért kellett ezeket a kicsiny erdélyi szervezeteket új hitelkonstrukciókkal, új állami támogatásokkal segíteni vagy életre kelteni és új vezetőséggel, adminisztrációs személyzettel kibővíteni? Az anyaország meglévő szervezetei azonnal komoly gazdasági építómunkába foghattak volna, ezek pedig még igen hosszú ideig a kezdet nehézségeivel, szervezkedéssel és főként tőkehiánnyal fognak küzdeni. Eltekintve attól, hogy a kétszeres adminisztrációhoz nem is lehet elegendő számú szakembert találni Erdélyben, az ilyesmi túlságosan nagy luxus ilyen szegény és kis ország számára, mint mi vagyunk. Ezeket a szeparatistikus törekvéseket sem Erdély speciális viszonyai, sem a Budapestről való nagy távolság nem indokolják. Így csak arra lehet mindezt magyarázni, hogy egy-két igen kiváló és jószándékú, de Erdély határain túl nem látó előkelő ur (pl. gr. Bethlen László és gr. Teleki Béla) elgondolásai jutnak érvényre, ami erdélyi szempontból talán szép eredmény, de országos viszonylatban a „nagyter gazdaság” elméletének idején teljesen korszerűtlen s amellet külföldön is azt a hiedelmet keltheti, hogy Erdélyt az ország nem tudja megemészteni.” *Fol. Hung.* 3634/1. 133.

⁸ A továbbiakban: FM.

⁹ *Magyarországi Rendeleték Tára* 1941. 1. 1126.

¹⁰ MOL K. 201. Az F. M. Erdélyi Kirendeltsége 1940–1944. A kirendeltség iratanyagának csak töredéke maradt fenn. Mindössze egy darab irat és néhány kötet iktató és mutatókönyv van az Országos Levéltárban, amelyet az F. M. irattára 1955-ben és 1960-ban adott át megőrzésre. Az iratanyag többi részének hollétéről, illetve elpusztulása körülményeiről nincsenek adatok.

¹¹ *Erdélyi Gazda* 1940. nov. 410.

¹² *Magyarországi Rendeleték Tára* 1941. 1. 593.

hozzá. Az EMGE-vezetők – bár jelentéseikben folyamatosan közvetítették a kormányzat felé az elégedetlenkedő gazdatársadalom sérelmeit a túlzottan magasnak tartott adókat, magas iparcikkárakat, előnytelen munkabér-megállapításokat illetően – általában az állami agrárpolitika támogatói voltak.

Az erdélyi szövetkezetek csúcsszervezete a Kolozsvárt székelő „Szövetség” *Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja* még 1920-ban alakult „az erdélyi, magyarországi társadalmi megmozdulás útján kifejezett kezdeményezésből, működését 1923-ban kezdte meg, alapszabályai ekkor nyertek jóváhagyást.”¹³ A visszacsatolás után új alapszabály kidolgozására került sor, a 2.150/1941 M. E. rendelet kiterjesztette a trianoni területen hatályos szövetkezeti jogszabályokat a visszacsatolt erdélyi területekre is. (Az intézmény a pénzügyminiszter felügyelete és ellenőrzése alatt működött, alapító tagjainak sorába az államkincstár 1.200.000 pengős üzletrésztökével lépett be.)

Az egész Erdélyt behálózó tagszövetkezeti hálózat elsősorban a mezőgazdasági kis hitel igény ellátását végezte. Az állam az induló tagszövetkezeteket általában a szükséges üzletrésztökével, kamatmentes, hosszúlejratú kölcsönökkel támogatta. A szövetkezetek vezetői az állami támogatást a sikeres működés fontos, nélkülözhetetlen tényezőjének tekintették. Az 1941-ben szervezett Gyergyói Fakitermelő és -értékesítő Szövetkezet alakításakor úgy vélekedtek, hogy „éppen a hatalmas lendülettel és páratlan állami támogatással induló Gyergyói Erdőbirtokosok Szövetkezetének példája is bizonyítja, hogy maga a szövetkezeti alapra való beállítás sem végezhető el eredményt biztosító módon az állam támogatása nélkül.”¹⁴ A hitelek, kölcsönök mellett a szövetkezetek a kormányzattól időnként szakértői segítséget is kértek.

A Hangya Szövetkezetek 1940. október 16-i igazgatósági gyűlésén elhatározták, hogy „a visszatért területek közül a szoros értelemben vett erdélyi területen fekvő szövetkezetek Marosvásárhely székhellyel szövetkezetet hoznak létre, amelynek cége lesz: az *Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Szövetsége*, mint szövetkezet”¹⁵ A budapesti Hangya és az erdélyi Hangya megállapodtak, hogy az erdélyi területeken a szövetkezeti értékesítést az utóbbi látja el. Az együttműködés nemcsak az áru-felvásárlásra és -értékesítésre, hanem a szakmai oktatásra is kiterjedt. Az Erdélyrészi Hangyának az állam támogatásokat nyújtott építkezésekre, berendezésekre, forgótökére, áru-felvásárlásra. A Hangya állami támogatással az erdélyi városokban és néhány nagyobb községben is áruraktár-hálózatot épített ki.

Államkölcsönök, támogatások szükségességének indoklásakor a szövetkezet vezetősége leggyakrabban a rossz közlekedési helyzetre, a szövetkezetek hiánypótló szociális tevékenységére, a bankoktól való függetlenségük megőrzésének fontosságára hivatkozott.

¹³ MOL Z. 839. 4. cs. 55. tétel. 5.

¹⁴ Uo.

¹⁵ MOL Z. 795. 27. cs. 99. tétel.

Az Erdélyi Tejgazdasági és Tejértékesítő Szövetkezet 1943-ban alakult Marosvásárhely székhellyel. Állami támogatással a Székelyföldön tejgyűjtő állomásokat létesített, segítette a községi tejszövetkezetek felszerelését berendezésekkel, hozzájárult a tejértékesítő hálózat kiépítéséhez, a kisvárosokban átvette a befejezetlen tejüzemek építését.¹⁶

Az EMGE, a Futura, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete, a kolozsvári „Szövetség” létrehozta az Erdélyi Gazdák Magértékesítő Szövetkezetét, amelynek működési területe „az ún. zárt erdélyi területre terjedt ki, azaz Háromszék, Csík Udvarhely, Maros-Torda, Szolnok-Doboka, Kolozs, Beszterce Naszód, Szilágy vm.” területére. A szövetkezetnek bizományosai voltak Udvarhely és Csík megyékben is.¹⁷

Az Erdélyi Szociális Szervezet az első állami segélyszervezet a visszacsatolás után, rövid ideig állt fenn. A vármegyékben szociális irodái működtek, népruházati akciókat, gyermekétkeztetést, a polgári menekültek gondozását támogatta. Munkaközvetítéssel, élelmiszersegélyek szétosztásával, főzőtanfolyamok szervezésével is foglalkozott. 1941 közepén a szervezet szerepét az Országos Népi- és Családvédelmi Alap vette át. Az ONCSÁ-t az 1940. évi XXIII. tc. hívta életre, feladata főként a mezőgazdasággal foglalkozó, „megélhetésükbe veszélyeztetett családok” támogatása és gyermekvédelmi feladatok ellátása volt. Az ONCSA végrehajtó szervei az egyes törvényhatóságok berkeiben alakított közjóléti szövetkezetek voltak. A közjóléti szövetkezetek a vármegyékben az alispán és egy-egy vármegyei aljegyző felügyelete alatt álltak, legfőbb felügyeleti hatóságuk a belügyminisztérium volt. Az intézmény 1940., 1941., 1942. évi költségvetésében 29,5, 96,7, illetve 99,3 millió pengős kiadás szerepelt. Házakat építtetett és javíttatott, házi- és kisipari támogatásokat folyósított a sokgyermekes családoknak, állattuttatásokat (tehenek, lovak, sertések, juhok, baromfi) bonyolított le.¹⁸ A házasulandóknak házassági kölcsönöket is nyújtott. Az erdélyi közjóléti szövetkezetek másik fontos tevékenysége a kamatmentes kishitelek kihelyezése volt.

A Nemzeti Önállósítási Alap kezdeti célkitűzése az értelmiségi munkanélküliek gazdasági önállósítása volt. A visszacsatolás után a szakképzett kereskedőket és iparosokat is támogatta. Az Alap vagyont a Pénzügyi Központ kezelte és folyósította.

A fejlesztés konkrét formái

A székelyföldi gazdasági, társadalmi helyzet gyors szemrevételezése után alkalmi támogatások a közellátás javítására, a mezőgazdaság fejlesztésére és szociális segélyezésre már az első hónapoktól többféle csatornán áramlottak. 1942 elején a „visszatért” erdélyi terület felemelésére a kormányzat átfogó fejlesztési progra-

¹⁶ Csíki Néplap 1943. nov. 10.

¹⁷ MOL Z. 822. 161. cs. 3861. tétel.

¹⁸ Az ONCSA hároméves működésének eredményei. In: Új Európa. Társadalmi és gazdasági folyóirat. Szerk.: Matolcsy Mátyás. 1943. dec. II. évf. 12. sz. 755–756.

mot dolgozott ki, mely időpontig Erdélyben négyszázmillió pengő beruházás történt.¹⁹

1942 nyarán székelyföldi körútja során Kállay Miklós miniszterelnök tízéves programot terjesztett elő a Székelyföld és az erdélyi részek újjáépítésére: „a világháború idején, igen nehéz körülmények közepette tízéves programot készített elő a magyar kormányzat Erdély gazdasági és kulturális színvonalának emelésére”; „ez a program minden vonatkozásában műszaki program. Lényegét építkezések, nyersanyag- és energiaforrások feltárására és kihasználására irányuló tervek, közlekedési reformok alkotják”.²⁰ A program melletti érvelésben a nemzeti ideológia mellett fölbukkan a harmincas években Teleki Pál és Magyary Zoltán munkássága nyomán meggyökeresedett – a Gömbös-kormány programjában is megjelenő – tudatos „országrendezés” gondolata: „Az egységes és kiegyensúlyozott új Magyarországot csak úgy tudjuk megalapozni, ha a visszatért területeket a kultúrának és a produktitásnak legalább a központi országrészekben elért színvonalára fejlesztjük és összefüggő, egymással szoros gazdasági és politikai kölcsönhatásban álló tömbbé építjük ki azoknak a magyarságát” -jelentette ki a miniszterelnök.²¹

a) a gazdaság korszerűsítését célzó támogatások

A székelyföldi társadalom tradicionális, premodern jellege mellett is differenciált, foglalkozási és érdekcsoportokra tagolódó alakzat, ennél fogva viszonya a kormányzat modernizációs törekvéseihez igen eltérő és néha ellentmondásos volt. A négy székely megyében a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának átlaga meghaladta a 70%-ot. E foglalkozásszerkezetből az is következett, hogy a kormányzatok támogatáspolitikájában legnagyobb figyelmet a mezőgazdaságból élők támogatására, az agrártermelés színvonalának emelésére fordították.

A mezőgazdasági termelés állami irányításának a nemzetközi gyakorlatban használt eszközeit a húszas, harmincas években Magyarországon is alkalmazták.²² A visszacsatoláskor a trianoni területen a termelés szervezésébe való állami beavatkozásnak már kialakult, sokrétű gyakorlata és tapasztalata létezett, főleg a termelőtevékenység korszerűsítésének, magasabb színvonalra emelésének munkájában, a termékek minőségének javításában és az értékesítés szervezésében. A német és az olasz példa nyomán az állam a termelést minden gazdasági ágazatban fejleszteni igyekezett, elsősorban az élelmet és nyersanyagot szolgáltató mezőgazdaság ügyei-be irányítóan belenyúlt.²³

¹⁹ *Csíki Néplap* 1942. júl. 15.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Szuhay Miklós: *Az állami beavatkozás és a magyar mezőgazdaság az 1930-as években*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.103.

²³ Szabó Miklós: Agrárválság és értékesítési politika. In: *Trianoni Magyarország mezőgazdasága*. Új Barázda lapkiadó, Budapest, 1940. 237.

A kormányzat az erdélyi mezőgazdaság fejlesztő akcióiban is intézményesítette a korábbi másfél évtized gyakorlatát. Az agrárszakemberek is a trianoni terület gazdaságirányítási tapasztalatainak perspektívájából elemezték az erdélyi mezőgazdaság helyzetét és határozták meg az elvégzendő feladatokat.

Az állami beavatkozást a termelés szervezésébe a kor erdélyi közgondolkodásában is elfogadott és kívánatos intézkedésnek tekintették. A mezőgazdasági termelés korszerűsítésében elsősorban az államot tekintették a legfontosabb modernizáló tényezőnek. A Székelyföld gazdasági felemelésére állami támogatással már a századforduló után történtek kísérletek. Az 1902-es tusnádi kongresszus után a megyeszékhelyeken minisztériumi kirendeltségek létesültek, széleskörű székelyföldi „népsegítési” gazdasági akció bontakozott ki. A mezőgazdasági termelés egységes szervezésének és központi irányításának szükségességét a visszacsatolás után az Erdélyi Párt politikusai is elvárásaként fogalmazták meg a kormányzat felé.²⁴

Az FM irányításával folyó, a mezőgazdasági termelés színvonalának javítását célzó állami támogatások gyakorlatilag az összes agrártevékenységre kiterjedtek, a természetstől a terményfeldolgozásig, -tárolásig és -értékesítésig, és a korszerűbb mezőgazdasági építkezések tervezéséig. De nemcsak finansziális támogatásra került sor, hanem a korszerű gazdasági ismeretek terjesztésére is (ahogy ma mondánánk – tudástranszferre). A szakminisztérium nagy jelentőséget tulajdonított a gazdasági képzésnek: a falvak gazdáinak a legkülönbözőbb szakirányú tanfolyamokat szervezték minisztériumi támogatással az „iskolán kívüli gazdasági népnevelés” programja keretében.

A *növénytermesztés* színvonalának javítására a FM támogatásával Erdélyben évente több alkalommal is kedvezményes vásárlással egybekötött minőségi vetőmagakciókat szerveztek. A gabonafélék minőségének feljavítása mellett fontos szempont volt az ipari növények (rostlen, napraforgó, cukorrépa) és a Székelyföldön addig alig ismert, vagy kevéssé elterjedt takarmánynövények (lucerna, szarvaskerép, somkóró, baltacím) meghonosításának támogatása.

A szántóföldi növénytermesztés technológiájának korszerűsítését célzó más segélyezések mellett (pl. az őszi mélyszántás jutalmazása) a gyümölcsstermesztés fejlesztését is támogatta az állam. Marosvásárhelyen Gyümölcsészeti Felügyelőség létesült, a székely megyékben mindenütt gyümölcsészeti intézőségeket és növény-egészségügyi körzeteket állítottak fel.²⁵ Állami támogatással gyümölcskertészeti és zöldségtermelési szaktanfolyamokat szerveztek, kiállításokat rendeztek.

Újításokat jelentettek a növény-egészségügyi, növényvédelmi intézkedések is. Ezekben az években kezdődött a Székelyföldön a műtrágya és a növényvédő szerek használatának elterjesztése (pétisó, szuperfoszfát, rézgálic, rézmészpor).

²⁴ Teleki Béla az országgyűlés 195. ülésén (1941. jún. 17.) ismertette az Erdélyi Párt programját. *Az Országgyűlés képviselőházának naplója*. X. kötet. 46–48.

²⁵ *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája. 1941–1942*. Minerva R.T., Kolozsvár, 1942. 60.

b) az állattenyésztés támogatása

Az erdélyi állattenyésztés színvonala a szakemberek véleménye szerint jobban megközelítette a trianoni területekét, mint a növénytermesztés esetében. Az FM Erdélyben is megszervezte az állattenyésztő szolgálatokat, Vármegyei Állattenyésztő Állomásokot állított fel. Az állattenyésztési egyesületek (szarvasmarha, juh és sertés szakosztályokkal) feladata az állatkiállítások szervezése, vásárok rendezése volt. Az FM törvényhatósági állattenyésztési alapot hozott létre, ebből támogatták a községekben az apaállattartást. Minden évben széles keretekben szervezték az igénylőknek kedvezményes áron a tenyészállat-kiosztási akciókat.

A *lóállomány* minőségi feljavítását a kormányzat elsősorban tenyészkanca-akciók lebonyolításával támogatta. Pl. 1941-ben Erdélyben 1.146 kancát osztottak ki, az állomány összértéke 1.069.430 P volt. A székelyföldi megyék lótartó gazdái 412 kancát vásárolhattak. A tulajdonosok az állatok árának 50%-t fizették, de ezt az összeget is 5 évi egyenlő részletekben törleszthették. Az FM a tenyészállatok szállítási költségeit megtérítette.²⁶

A *szarvasmarha-tenyésztés* fejlesztését fajtafeljavítással támogatták. A trianoni területen a húszas évek közepétől kezdődött a tenyészállatok behozatalának programja, elsősorban Svájc-ból hoztak be tenyész bikákat és fiatal hasas teheneket. A tenyésztési célokra alkalmas állatokat vámmentesen hozták be és a közbirtokosságok, magántenyésztők árengedménnyel részesülhettek a behozatalból. Ebben az időszakban Erdélyben nem voltak hasonló támogatási formák.

A visszacsatolás után a kormányzat a magán- és köztenyésztésben a fajtafeljavítást a törvényhatósági alapokról szóló 1940:XIII. tc.-ben szabályozta: „e törvény a köztenyésztés részére szükséges apaállatok beszerzését a törvényhatóságok kötelességévé teszi, s ennek fedezete céljából törvényhatósági állattenyésztési alapok létesítését rendelte el. Ezzel a kérdést függetlenítette a községek anyagi helyzetétől.”²⁷

Az 1940 végén induló erdélyi állatakciónak a trianoni területen a korábbi években elindított támogatási formák kiterjesztését jelentették. A kormányzat Erdélyben is tenyésztehén- és üszőakciókat bonyolított le, a gazdák 35–40%-os árkedvezményel vásárolhattak.

A szarvasmarha a székelyföldi mezőgazdaság fontos kiviteli cikke volt. A vármegyei állattenyésztő egyesületek megszervezték a kivitelre szánt hízó marhák kiszállítását Németországba, Olaszországba. A hosszú szállítási idő alatti veszteségek pótlására „útiapadó” címen a gazdák támogatásban részesültek.²⁸

²⁶ Uo. 109–110.

²⁷ Ld. Gunst Péter (szerk.): *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág, Budapest, 1998. 245.

²⁸ Az EMGE munkája... 146.

Az állam a kisgazdaságok juh- és baromfitenyésztését szintén a kitenyésztett fajták kedvezményes vásárlásának biztosításával (20–30%-os kedvezménnyel) próbálta feljavítani.

A rét- és legelőgazdálkodást a gyepterületek feljavításával, mintalegelők létesítésével támogatták, szaktanfolyamokon oktatták a legelőkezelési ismereteket (zöldmező- és pásztorképző tanfolyamok).

A mezőgazdaság technikai színvonalának emelésére a kormányzat több alkalommal támogatott kedvezményes gépvásárlási akciókat. Javították a termékfeldolgozás színvonalát. Az FM elsősorban a tejfeldolgozás korszerűsítését támogatta tejgyűjtő állomások létesítésével, a feldolgozó üzemek berendezéseinek felújításával.

c) mezőgazdasági építkezések

A kormányzat a székelyföldi kisvárosokban és a nagyobb községekben a mezőgazdasági termények tárolásához, feldolgozásához, a korszerű állattartáshoz szükséges épületeket emeltetett. Az FM Erdélyben gabonatárház-építési programot kezdeményezett. 1941–42-ben hat gabonatárház épült, ebből négy a Székelyföldön.

Az állam a magánépítkezéseket is támogatta. A kisgazdaságokban az állati takarmányozás javítására támogatott silóépítési akció már 1940-ben beindult, hasonlóképpen a minta-trágyatelep építési akció és a mintaistálló építési mozgalom.

A feldolgozóipari építkezések is fellendültek ezekben az években. Ekkor épült az egyik legnagyobb – és a későbbi évtizedekben is a legjelentősebb – gazdasági objektum, a csíkszentsimoni szesz- és keményítőgyár.

Az állam a kisvárosokban vágóhidak építését támogatta. A hatóságok ekkor kezdték érvényesíteni a higiéniai követelményeket a húsellátásban (húsvizsgálat). A fában bővelkedő vidéken a fa jobb értékesítésének előmozdítására a Csíki medencében dongagyárat, ládagyárat létesítettek.²⁹

A Gyergyói medencében a szárhegyi lenfeldolgozó üzem létrehozása volt a legjelentősebb építkezés. Az üzem felépítését már 1940-től kísérleti lentermesztés előzte meg a Szövetség Hitelszövetkezetek támogatásával. Az erdélyi szövetkezetek összefogása mellett „a Földművelésügyi Minisztérium 200.000 pengő jegyzésével járult hozzá a fontos üzem megteremtéséhez.”³⁰ 1941–42-ben Székelyudvarhelyen gyümölcscsomagoló, Nyárádmagyaróson, Alsócsernátonban gyümölcsaszaló épült.³¹ A termékértékesítés lehetőségeit javították a Hangya szövetkezet állami támogatással készült marosvásárhelyi, meggyesfalvi raktárai, hűtőházai. A visszacsá-

²⁹ *Csikvármegye Hivatalos Lapja* 1943. szept. 2. 32. sz.

³⁰ *Gyergyó és vidéke* 1943. augusztus. 6.; *Csikvármegye Hivatalos Lapja* 1943. szept. 2. 32. sz.

³¹ Uo. 59–60.

tolás utáni hónapokban a Székelyföldön a Hangya Szövetkezet 13 áruraktárt állított fel.³²

A szintén állami segéllyel bonyolított „hídmérleg akció” keretében a nagyobb községekben 1942-ben 43, 1943-ban 34 hídmérleg épült.

d) a mezőgazdasági képzés támogatása

Az erdélyi felsőfokú gazdasági képzést a kolozsvári Gazdasági Akadémia biztosította. Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön középfokú gazdasági tanintézetek létesültek, szintén Marosvásárhelyen sajt- és vajmestereket képező mezőgazdasági tejipari szakiskola kezdte meg működését 1942-ben. Állami támogatással tovább működött a csíkszeredai mezőgazdasági szakiskola, a székelykeresztúri, gyergyószentmiklósi, kézdivásárhelyi téli gazdasági iskolák. A rendszeres intézményi képzés mellett alkalmanként különböző tanfolyamokat szerveztek. Az FM erdélyi kirendeltsége a földműveseknek két-három hónapos téli gazdasági tanfolyamokat és a háziasszonyok részére hathetes háztartási vándortanfolyamokat szervezett. A tanfolyamok iránt általában nagy volt az érdeklődés a falusi gazdák körében, pl. a mezőgazdasági gépkezelői tanfolyam 1941–42 telén Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön 454 hallgató részvételével zajlott.

Az 1942. évi mezőgazdaság fejlesztési törvény létrehozta a községi gazdasági előjárói intézményt. A gazdasági előjárókat az ezüstkalászos gazdák közül választották. Az FM Erdélyi Kirendeltsége és az EMGE a mezőgazdasági termelés színvonalának javítására különböző népszerűsítő akciókat szervezett: mezőgazdasági kiállításokat, termelési versenyeket, gazdanapokat.

e) az erdőgazdaság támogatása

A visszacsatolt terület magas fokú erdősültsége (31,3%) azt jelentette, hogy az erdőgazdaság munkaalkalmak és kereseti lehetőségek szempontjából az egyik legfontosabb gazdasági ágazat volt, különösen a Csíki és Gyergyói medence községeiben. A kormányzat a „székelyföldi fakitermelés előmozdításának céljára 1941-ben 5 milliós kedvezményes hitelakciót engedélyezett”.³³ 1941-ben az állam a kopár területek beerdősítésére 250.000 pengőt fordított, Erdélyben felállított 5 erdőigazgatóságot, 10 erdő-felügyelőséget, 23 erdő-felügyelőségi kirendeltséget és 27 erdőhivatalt. Az addig járatlan helyeken vágott erdei útszakaszok is épültek. 1943-ban a kincstári erdőbirtokok feltárására és kitermelésére 150 km erdei vasút

³² Nagy Zoltán: Az erdélyi magyar szövetkezetek a visszatéréskor. In: *Erdélyi Tudományos Intézet Evkönyve 1940–1941*. 212.

³³ Jelentés Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék vármegyék nemzetiségi és társadalmi viszonyairól, valamint gazdasági és hitelügyi helyzetéről. Fol. Hung. 2127. 1942. 13.

és 60 km „elsőrendű főút” épült.³⁴ A székelyföldi fakitermelés előmozdítását, a kisipari termelés beindítását a Nemzeti Önállósítási Alap is támogatta. Az erdőgazdálkodás kiemelt támogatását feltehetően az a körülmény is befolyásolta, hogy a kormány a második bécsi döntés után Németországgal kötött gazdasági megállapodásban vállalta, hogy a csatolt erdélyi területekről leszállítja azt a famennyiséget, amelyet közvetlenül a bécsi döntés előtt a román kormány ígért Németországnak.³⁵

f) *hitelpolitika*

A visszacsatolt területeken jelentkező hiteligények minél gyorsabb és akadálytalanabb kielégítésére a Magyar Nemzeti Bank megkülönböztetett hitelpolitikát alkalmazott az erdélyi pénzüzetekkel szemben. Ez azt jelentette, hogy „míg egyes pénzüzetek különben saját tőkéknek csak 50 százalékáig részesülhettek a Nemzeti Bank visszszámítolási hitelében, Erdélyben annak 100 százalékáig részesülnek.”³⁶

A magánkereskedelem hitelszükségletének ellátására 1941 őszén a Magyar Általános Hitelbank, a Székesfővárosi Községi Takarékpénztár és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank részvételével, 20 milliós hitelkeret felállításával hoztak létre a Pénzüzeti Központot.³⁷ 1941-ben a kormány a keleti és erdélyi országrészek visszacsatolása kapcsán felmerült kiadások, valamint a visszacsatolt területek gazdasági újjáépítésével kapcsolatos költségek fedezésére 500 millió pengő államkölcsönt vett fel.

g) *az ipar támogatása*

Az erdélyi városok iparszerkezete – Kolozsvár kivételével – kisipari jellegű volt. A gazdasági szakemberek értékelése szerint a visszacsatoláskor „a gyárüzemek tekintetében a leggyengébben a Székelyföld áll, itt a nagyipart szinte kizárólag a fafűrészek képviselik. Az iparosodást előmozdító tervek között szerepelt a vízierő felhasználásával a Székelyföld villamosítása, Udvarhely vármegyében a földgáz bevezetése, a faipari adottságok jobb kihasználása, az építőipari anyagellátás fokozása, a székelyföldi ásványvizek értékesítésének fellendítése, Udvarhely vármegyének a vasúti fővonalba való bekapcsolása, a közutak folyatónlagos javítása és bővítése, a vendégipar fejlesztése, az idegenforgalom fellendítése, ipari szakiskolák létesítése [...] A kisipari élet fellendítését a kormány az ún. fedezet nélküli kisipari hitelfolyósítás útján próbálta előmozdítani.”³⁸

A kormányzati beruházások, építkezések (utak, vasutak, középületek) a munkaerő alkalmazását, a kereseti lehetőségeket illetően a négy év alatt – a hadigazdál-

³⁴ *Erdélyi Gazda* 1943. júl. 331.

³⁵ Juhász Gyula: *A Teleki-kormány külpolitikája 1939–1941*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 220.

³⁶ Oberding József György: Erdély gazdasági élete. In: *Kárpátmedence* 1943. szept. 523.

³⁷ *Csiki Lapok* 1941. nov. 23.

³⁸ Oberding i. m. 521–522.

kodás és a rossz mezőgazdasági évek ellenére – a korábbi viszonyokhoz képest kedvezőbb viszonyokat teremtettek.

h) építkezések, infrastrukturális fejlesztés

Az erdélyi *közúti állapotok* általában rosszak voltak, a visszacsatolás után különböző intézmények sürgették az útjavításokat. A megyék költségvetésében a közúti alapokból fedezték az útjavítások, útépitések költségeit. Főleg 1941–43-ban a közlekedési hálózat korszerűsítésére hidakat, átereszeket építettek újra, úttesteket építettek át, új útpályákat építettek ki, a hegyi utakon támfalépítéseket végeztek. Turisztikai és hadászati fontosságú volt az addig csak szekérrel megközelíthető Hargitafüldőre vezető, 1941–42-ben épített gépkocsiút. A kistelepülések közötti útszakaszokat, bekötőutakat is javították. Műút épült a Szent Anna tóhoz: „nagyszabású gépkocsi műút építését vették tervbe. Most a Kereskedelem és Közlekedésügyi Minisztérium a tervezetet jóváhagyta és a gépkocsi műút megépítésére az 1943. és 1944. évi költségvetésben, 2 millió pengőt irányzott elő. A gépkocsi műút építési munkálatai még ebben az évben megindulnak” – írta az egyik helyi lap 1943 tavaszán.³⁹

A *vasúthálózat* székelyföldi fejlesztésére több tervzet készült. A helyiek elképzeléseiben a kistájak, medencék közötti sűrű vasúti összeköttetések megteremtése szerepelt. A legmerészebb elképzelések a Csíki és Udvarhelyi, a Csíki és Kászoni medencék, Kászon és Kézdivásárhely, Csíkszereda–Gyilkostó–Tölgyes közötti vasútépítést szorgalmazták. A Székelyudvarhely–Csíkszereda vonal kiépítését többször kérte a két megye vezetése, mivel az új országhatárok között megszakadt Udvarhely megye vasúti kapcsolata a fővonalakkal. E vonal kiépítésére nem került sor.

A székely vármegyékben 1941 tavaszától széleskörű építkezési, helyreállítási munkálatok indultak. Nemcsak a városokban és nagyobb községekben, hanem kisebb falvakban is *középítkezések* folytak. Elsősorban középületek felújítására került sor, de új épületeket is emeltek. Óvodák, napközi otthonok, iskolák épületeinek helyreállítása, illetve építése is napirenden volt. Ezeket az építkezéseket részben a belügyminisztérium, részben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium finanszírozta.

i) idegenforgalmi beruházások

Az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal – *Csikvármegye Hivatalos Lapja* szerint – „ismerte Erdély és különösen Csikvármegye idegenforgalmi értékeit és így történt, hogy a kolozsvári kirendeltség felállítása után a második kirendeltséget Csíkszeredán létesítette.”⁴⁰ A hivatal szálloda- és menedékház-építéseket, sportlé-

³⁹ *Csíki Néplap* 1943. márc. 10.

⁴⁰ *Csikvármegye Hivatalos Lapja* 1941. 32. 334.

tesítmények létrehozását támogatta. A sport a Horthy-korszakban Magyarországon tömeges méretű időtöltéssé vált.⁴¹ Az erdélyi területeken is igyekeztek felzárkóztatni a sporttevékenységeket az országos színvonalhoz. Az ifjúsági testedzést az iskolában és iskolai kereteken kívül is támogatták. A megyék törvényhatóságai szintén különítettek el testnevelési célokra költségvetési alapokat. A kisvárosokban részben önerőből, de kormányzati támogatással is emeltek sportlétesítményeket.

j) településfejlesztés

A négy év alatt a kisvárosok belső tereinek rendezése, arculatuk modernizálása is részesült állami támogatásban.

A *városfejlesztést* sürgető tervekről, a polgári és hatósági elképzelésekről és konkrét eredményekről a korabeli sajtóban találjuk a legtöbb adalékot. A szegénységben, infrastrukturális elmaradottságban, értelemszerűen széles (gyakran ideológikus hangsúlyokkal tálalt) sajtónyilvánosság kísért minden szolgáltatási vagy kulturális tevékenység színvonalát javító beruházást, építkezést, utcakövezést, amely a település arculatán változtatott.

A *csatornázási, ivóvíz-ellátási munkálatokat* is támogatta az állam, a kisvárosokban. Mélykútfúrásokat végeztek.

A városoktól, községektől távoli lakott helyeken is *postaügynökségek* nyíltak. Nemcsak a községeket, a hegyi tanyákat – a közigazgatási besorolás szerint a „lakott hely”-eket – is bekapcsolták a postahálózatba. Távbeszélő állomásokat ezekben az években csak a nagyobb községekben szereltek fel.

Minden járásban *tűzrendészeti* felügyelőket alkalmaztak. Képzésükről a törvényhatóságok gondoskodtak. 1942 novemberében Kolozsváron a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség szervezett kerületi tűzrendészeti tanfolyamot.⁴²

A községekben állami támogatással tűzoltószerházakat létesítettek és tűzoltó-felszereléseket vásároltak.

A közeleli fórumokon megszólalók az állam *szociális szerepvállalásának* szükségességét is hangsúlyozták. Erdélyben fejletlenebb volt a szociálpolitikai intézményrendszer, mint a trianoni területen. Az Erdélyi Párt programjában leszögezte, hogy „a kiegyensúlyozott nemzeti társadalom megvalósulásának alapfeltétele a népi és munkásosztály intézményes megerősítése és védelme”. Család- és egészségvédelmi intézkedéseket sürgetett a kormány részéről. A négy év alatt a székely megyékben az egészségügyi ellátás terén is kedvező változások következtek be: javult az orvos-ellátottság, egészségügyi középkezelőket, bábákat képeztek, a zöldkeresztes egészségvédelmi körök keretében egészségvédelmi képzés folyt, fejlesztették az intézmények eszközfelszereltségét (röntgen- és fertőtlenítő gépeket juttattak a kórházaknak, mentőállomásokat létesítettek, egészségházak, szülőotthonok

⁴¹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 1999. 219.

⁴² *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja* 1942. okt. 22.

épültek). A szociális segélyezés komplex programjába a foglalkoztatási és közellátási segélyezés (zöldkeresztes tej- és cukorakciók) mellett beletartozott a háztartásvezetés korszerűsítésének elősegítése is (az ONCsA zöldkeresztes főzőtanfolyamokat, háztartási tanfolyamokat szervezett). 1943 tavaszán Székelyudvarhelyen egészségház épült állami segéllyel,⁴³ a nagyobb községekben (Korond, Csíkszentdomokos) szintén egészségházak épültek.⁴⁴ Székelykeresztúron a tüdő- és nemi beteg gondozó intézet felállításához 1942-ben 2.000 pengővel járult hozzá a törvényhatóság.⁴⁵

Modernizációs törekvések és ideológiák

Az erdélyi elit – és az Erdélyből származó közszereplők – politikai és közéleti diskurzusainak vezérgondolata volt a „visszatért” terület társadalmi, gazdasági integrálásának sürgetése. A politikusok, hivatalnokok, közvélemény-formáló értelmiségiek folyamatosan hangoztatták, hogy a visszatért terület gazdaságát át kell állítani, a trianoni területével egybe kell hangolni, a leszegényedett társadalmi csoportokat fel kell emelni. Abban is egyetértés volt a közéleti fórumokon megszólalók között, hogy az országrészek közötti fejlettségi különbségek kiküszöbölését az államnak kell elvégeznie.

A Székelyföld felemelését szorgalmazó elképzelések, tervek ideológiai megalapozásánál többféle érvelési mód fonódott egybe. Akár egyazon politikai nyilatkozatban, programbeszédben, újságcikkben is megjelenhettek. Egyik leggyakoribb diskurzustípus volt a *történelmi jóvátételi* jogosultságokkal való érvelés. Eszerint az első világháború előtti liberális kormányok bűnösen elhanyagolták a Székelyföld fejlesztését, ez a mulasztás az egyik fő oka az elmaradottságnak, ezt kell pótolnia a magyar államnak. Nemcsak a kisemberek, hanem a miniszterelnök is erre hivatkozott székelyföldi körútján: „Mai világfelfogásunk és gondolkozásmódunk mellett szinte érthetetlen, hogy a világháború előtti kormányzatok miért hanyagolták el Erdélyt olyan feltűnően”.⁴⁶ A fejlesztő-támogató akciók elfogadásának és elvárásának másik motivációja a *sérelmi érvelés, szenvedésideológia*: ennek lényege, hogy „mi, székelyföldiek megérdemljük az állami támogatásokat, mert 22 évig nemzeti és társadalmi elnyomásban éltünk, ezért kárpótlás jár”. Ide tartozó az az elvárás is, hogy az állam biztosítson munkahelyet a kisebbségi időkben állás nélkül tengődő volt kishivatalnokoknak, alkalmazottaknak, függetlenül szakmai felkészültségüktől.

A harmadik diskurzustípus a *nemzeti érdekekkel* való érvelés volt: azért kell fejleszteni a Székelyföldet, mert a székelység a magyarság legkeletibb törzse, védelmi funkciót lát el, nemzeti érdek, hogy helyben maradjon, gyarapodjon, alkalmas legyen telepítésre is.⁴⁷ Ebben az ideológiában gyakran megjelenik a székely fajmí-

⁴³ Uo. 1943. márc. 4.

⁴⁴ Uo. 1943. szept. 2.

⁴⁵ Uo. 1942. jan. 3.

⁴⁶ *Csíki Néplap* 1942. júl. 15.

⁴⁷ Részlet az Erdélyi Párt programjából: „Székely népünkben él az a kimeríthetetlen magyar tartalék, amelyből állandóan merítenünk kell és sürgősen merítenünk is kell a magyarságban meggyengült

tosz (pl. a székely „gyönyörű, fajilag, vérségileg talán legtisztább magyar népcsoport”).⁴⁸

A közszereplők diskurzusaiban az állam megszemélyesített entitás: általában mint megértő, jóságos, adományozó fél jelenik meg, akivel szemben hálásnak kell lenniük a támogatottaknak. Ezt a viszonyulást a következő szöveg-korpuszokhoz hasonló megnyilatkozások tömege fejezte ki a korabeli sajtóban: „a Székelyföld hatalmas támogatásban részesül és részesült minden tekintetben. A Kormány tudja, hogy elnyomatásunk idején leszegényedtünk, hogy idén katasztrófálisan rossz termésünk volt. Nagy szeretettel sietett támogatásunkra. Csak egyet említek a sok közül. A 40 vagonnyi búzavetőmagon felül kb. 650 vagon lisztet és kenyérbúzáat szállítanak a megyénkbe” – írta a székelyudvarhelyi *Hargita* 1941 decemberében.⁴⁹ 1942 őszén a *Csiki Lapok* arról tájékoztatta olvasóit, hogy „visszacsatolásunk óta az Államépítészeti Hivatalban szakadatlan, lázas munka folyik, hogy siralmas közlekedési viszonyainkon javítás történjen. Hálával tölt el a magas kormány áldozatkészsége, amellyel csíki leromlott útjaink újra építését lehetővé teszi. Legújabban 400.000 pengőt utalt ki az uzvölgyi, igen fontos útszakasz korszerű átépítési munkálataira.”⁵⁰

A kormányképviselők is ápolták ezt a megszemélyesített viszonyt. 1942. augusztus 1-jén a Tolvajos tető-Hargitafürdő út átadásakor az iparügyi miniszter is jelen volt. Az elkészült út a miniszteri ünnepi beszéd szerint „csak szerény jelképe a kormány hajlandóságainak és szándékainak – a sokat szenvedett csíki székely nép iránt, amelynek érdemeivel és szükségleteivel teljesen tisztában van a kormány.”⁵¹

A kormányzati támogatásokat kísérő elismerő, hálálkodó diskurzusba csak igen ritkán keveredtek disszonáns, elégedetlenkedő hangok az olykor méltánytalanok tartott forráselosztások kapcsán.

Másrészt az elit bírálóan, egyértelmű elutasítással viszonyult más társadalmi csoportok minden olyan megnyilvánulásához, amely a jótékony állam intézkedéseit nem méltányolta, sőt olykor ellenszegült. Elítélte, ostromozta a falusi gazdálkodók szembeszegülését a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszerrel, a hatósági árak mellőzését a szabad piacon, a magas adók és iparcikkárak elleni panaszokat.

Következtetések

Végezetül feltehető a kérdés: miként kell értékelnünk az állam által támogatott modernizációs kísérletek eredményeit, hatásait?

Úgy vélem, ebben a kérdésben eltérő helyzetű társadalmi csoportok tapasztalatairól beszélhetünk. Az állami támogatásokból részesülő legszélesebb társadalmi csoport a falusi tehetősebb gazdaréteg volt, amely meg tudta fizetni a kedvezmé-

területekre való telepítéssel”. Az Országgyűlés képviselőházának 195. ülése 1941. jún. 17. *Az Országgyűlés képviselőházának naplója*. X. kötet. 47.

⁴⁸ *Csiki Néplap* 1942. júl. 15.

⁴⁹ *Hargita* 1941. dec. 5.

⁵⁰ *Csiki Lapok* 1942. szept. 21.

⁵¹ *Csiki Néplap* 1942. aug. 5.

nyes (gép-, állat-, vetőmag- stb.) juttatásokból a rá eső részt. Ez a társadalmi csoport sem fogadta teljes nyitottsággal az állami támogatásokat. Voltak falvak, ahol egy-egy új kezdeményezés kedvezőbb feltételrendszerre talált, mint másutt, és beépült a gazdálkodási gyakorlatba. Sikeresek lehetek az állami kezdeményezések olyannyira, hogy a gazdák az állami támogatások megszűnte után, önerőből is megvalósították az először felülről érkezett újítást. Ilyen állami kezdeményezés volt például a takarmánytároláshoz hasznos silók építése, ilyen építményeket a falusi gazdaságokban teljes önköltséggel a későbbi évtizedekben is létesültek. Más esetekben a gazdák elzárkóztak, nem fogadták el a modernebb eszközöket, módszereket, technológiai újításokat (pl. volt olyan falu, ahol egyetlen gazda sem engedte meg, hogy udvarán ingyenesen minta-trágyatelepet építsenek).

Ugyanígy a szegényebb kisiparos, kereskedői réteg sem fogadta a támogatásokat teljes nyitottsággal: a korabeli szakértők véleménye szerint nem élt kellő mértékben a kínálkozó hitellehetőségekkel.

Kutatásaink végcélját a modernizációs kísérletek hatásainak megértésére korlátozva, a személyes, ún. szubjektív dokumentumok használata esetünkben nélkülözhetetlen eszköz. A korszak társadalmi szereplőinek sokféle tapasztalatát ma az emlékezet tartós emléknymai őrzik. Az emlékezők egymástól függetlenül, személyes percepcióik, diszpozícióik és eltérő utótapasztalataik függvényében idézik fel a korszak történéseiről konstruált emlékeiket. Az interjúrészek tartalmi szempontból jól észrevehető módon erősítik egymást. Ha a falvakban a jó hat évtizeddel korábban lezajlott állami akcióról ugyanazon jelentésű emléktartalmak kerültek felszínre, ebből két következtetést vonhatunk le:

1. a megidézett, az emlékezetben újraalkotott emlékmű hasonló tapasztalati feltételrendszer és a mentális konstrukciók egybeeső mintáinak eredménye,
2. az esemény vagy akció lefolyásának, megvalósítási körülményeinek, hatásának legvalószínűbb történetével van dolgunk.

A vizsgált támogatáspolitikának több olyan aspektusa van, amelyekről más forrásokban rögzített tényanyag nem maradt fenn. A jó vetőmag termelékenység többlete, a korszerű kisgépekkel végzett minőségi munka haszna és tapasztalata csak a gazdálkodói gyakorlatban rögzült. A mai emlékezetben erről a tapasztalatról a személyes emlékek azonban a vizsgált korszak elő- és utótapasztalatának függvényében konstruálódnak.

Ismeretesek azok a fenntartások, amelyek megfogalmazódtak az emlékezetet történeti forrásként, dokumentumként hasznosító törekvésekkel szemben. Elfogadva azonban, hogy az emlék nem a múlt puszta felidézése, hanem valójában megkonstruálása,⁵² felmerül a kérdés, hogy milyen a viszony a jelenben megismert narrációk és a korabeli írott dokumentumok tartalmi között: milyen arányban tapasztalhatók egybeesések vagy ellentmondások?

⁵² Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág, Budapest, 2000. 101.

A székelyföldi „magyar világ”-ot megidéző emlékezések tárgyilagosságát, hitelességét – amennyiben a személyes emlékezetnek ilyen sajátosságok tulajdoníthatók –, nemcsak a szóban forgó történeti korszakot megelőző, hanem az azt követő társadalomtörténeti időszak tapasztalata is módosítja: „A társadalom – a körülményeknek és az idő múlásának megfelelően különböző módon képzelel el a múltat: módosítja konvencióit.”⁵³ Az emlékezésnek ez a sajátossága esetünkben azt jelenti, hogy a negyvenes évek végétől kezdődő begyűjtési rendszer, a kulákosítás, az erőszakos kollektivizálás olyan hatalmi beavatkozási akciók, amelyekhez viszonyítva a magyar állami elvonási rendszer utólag egyáltalán nem minősült olyan súlyosnak az emlékezetben, mint azt a korabeli írott források dokumentálják. Másrészt a két világháború közötti romániai mezőgazdaság állami irányítása és ennek részeként a fejlesztő, segítő jellegű állami beavatkozások messze elmaradtak a magyar állam mezőgazdasági termelést segítő akcióitól. Ez a történeti előzmény nyilván felértékelte az 1940–44 közötti időszak állami támogatáspolitikájára vonatkozó emlékezetanyagban az állami akciók jelentőségét.

Végül a múltbeli tapasztalat értelmezésére, az emlékezetbeli megjelenítésére befolyással bíró harmadik, legfrissebb tapasztalati korszak a jelen valósága: az állam és a földműves társadalom mai viszonya. Ha ma a gazdálkodók úgy tapasztalják, hogy az állam keveset tesz a válságban lévő mezőgazdaság felemelésére, ha az 1990 utáni segítő akciókat inkább kapkodó intézkedéseknek, mint összehangolt, átgondolt támogatáspolitikának minősítik, ez a tapasztalat nyilván befolyásoló tényező a hatvan évvel ezelőtti felemelés-politikákról szóló emlékek konstruálásában is.

A korszakot átélt idős emberekkel készült mélyinterjúk⁵⁴ tartalmi elemzéséből kiderül, hogy az emlékezők szerint az 1940–44 közötti időszak a háborús évek ellenére ígéretes fejlődési lehetőséget biztosított, sok hasznos és eredményes gazdasági kezdeményezéssel, melyeket megszakított a történelem.

Az egyik interjúalany szerint: „Egy háborúban levő ország, mint Magyarország akkor, erőn felül teljesített abban az időben. Mezőgazdaságban is, és mindenben. A gabonárólól, s a sok ONCSA-telep, s azok az utak...”. Ezzel a véleménnyel lehet vitatkozni, kérdés, hogy milyen ellenkező véleménynek, ténymegállapításnak lehet magasabb ontológiai státusza? Úgy gondolom, hogy a négy év alatt megvalósult komplex támogatáspolitikai nem változtatható lényegesen a felemelni kívánt terület társadalmi gazdasági helyzetén. Ennek legfőbb akadálya a hadigazdálkodás elvonási kényszerei mellett az idő rövidege volt. A századforduló előtt (1897-ben) kezdeményezett kárpátaljai hegyvidéki segélyakció – ahol a támogatások konkrét formái nagyjából ugyanazok voltak, mint a vizsgált korszakban a Székelyföldön – az akkori konszolidáltabb társadalmi, politikai viszonyok között csak jó tíz év múlva hozta meg gyümölcsseit.⁵⁵ A Székelyföldnek ennyi időt nem adott a történelem.

⁵³ Uo. 142–143.

⁵⁴ 12 interjú készült Csík és Udvarhely megye különböző falvaiban.

⁵⁵ Takács Imre: *Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák–Magyar Monarchia korában 1867–1918*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1989. 33.